

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

METHODICAL APPROACHES TO EVALUATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті розглянуто поняття «економічна ефективність», проаналізовано його сутність з точки зору різних науковців. На основі отриманої інформації сформульовано власне визначення поняття «економічна ефективність підприємства». Розглянуто структуру зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства як таких, що мають опосередкований та прямий вплив на його діяльність, а також визначено саме ті фактори, які найбільше впливають на діяльність суб'єктів господарювання. Надано характеристику методик оцінювання економічної ефективності підприємств, які сьогодні є найбільш поширеними в економічній науці. Визначено основні показники, які є базовими під час розрахунку економічної ефективності на основі наявних методик. Виділено якісні та кількісні методики, розглянуто їх недоліки та переваги. Обґрунтовано доцільність розроблення комплексної методики оцінювання економічної ефективності підприємств харчової галузі України.

Ключові слова: економічна ефективність, макросередовище, методика, мікросередовище, підприємство, оцінка.

вана его сущность с точки зрения разных ученых. На основе полученной информации сформулировано собственное определение понятия «экономическая эффективность предприятия». Рассмотрена структура внешней и внутренней сред предприятия как таких, которые имеют не прямое и прямое влияние на его деятельность, а также определены именно те факторы, которые больше всего влияют на деятельность субъектов хозяйствования. Предоставлена характеристика методик оценивания экономической эффективности предприятий, которые сегодня являются наиболее распространенными в экономической науке. Определены основные показатели, которые являются базовыми при расчете экономической эффективности предприятий пищевой отрасли Украины.

Ключевые слова: экономическая эффективность, макросреда, методика, микросреда, предприятие, оценка.

УДК 664.013:001.8:330.131.5-047.44(477)

Петков О.І.

аспірант кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

Petkov Oleksandr

Odessa National Academy of Food Technologies

В статье рассмотрено понятие «экономическая эффективность», проанализиро-

In times of instability in the economy of our state, considerable attention should be paid to assessing the efficiency of the current economic activity of enterprises, which is the key to the successful development of this entity in the future. In the article, the author considers the concept of "economic efficiency", analyzed its essence from the point of view of different scholars. In the article, the author considers the concept of "economic efficiency", analyzed its essence from the point of view of different scholars. On the basis of the information obtained, it is determined that the concept of "economic efficiency of an enterprise" can be characterized as a quantitative representation of the ratio between the result obtained from economic activity for a certain period and the resources spent on the conduct of this activity. The essence of external and internal environments of the enterprise, as having indirect and direct influence on its activity, is considered. The structure of the external environment of the enterprise is determined and schematically reflected. The main factors of the internal environment are determined, which most influence on the activity of business entities. The methods of estimation of economic efficiency, which for today are the most widespread in economic science, are analyzed. On the basis of the analysis, the main indicators that are basic in the calculation of economic efficiency are determined on the basis of available techniques. The methods have also been grouped into qualitative and quantitative ones. In the analysis of available techniques it was determined that despite a large number of factors and criteria that cover qualitative methods, the result of their application is a qualitative assessment of the efficiency of the enterprise, with minimal involvement of the calculation apparatus, while quantitative techniques allow, to a greater extent, to assess the efficiency of the enterprise under the influence of internal factors of the enterprise without taking into account changes in the external environment. It is therefore advisable to implement a comprehensive approach to assessing the economic efficiency of the enterprise, which involves the use of techniques aimed at assessing qualitative indicators and methods based on the assessment of quantitative indicators of the enterprise. Such an approach to the creation of a new method would provide it with greater certainty and truthfulness of the results of the assessment of the impact of environmental factors on the efficiency of the enterprise.

Key words: economic efficiency, macroenvironment, method, microenvironment, enterprise, assessment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України значна увага приділяється оцінюванню поточної економічної діяльності підприємств, яка є запорукою успішного розвитку цього суб'єкта господарювання в майбутньому. При цьому слід враховувати наявність мінливих зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку підприємства, які суттєво впливають на його економічну стабільність і можуть привести до потенційних збитків чи навіть банкрутства. Це обумовлює необхідність розроблення та запровадження адекватної методики оцінювання економічної ефективності підприємства в умовах мінливого середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями теоретичного обґрунтування економічної ефективності діяльності підприємств займалися такі вчені, як С. Мочерний [14], В. Андрійчук [2], Р. Макміллан [3]. В працях зазначених вчених надано трактування поняття «економічна ефективність», розглянуто засади його формування, запропоновано різноманітні методи вимірювання та розрахунку. Розбіжності розуміння поняття «економічна ефективність» стає підставою для подальшого вивчення та систематизації понятійного апарату, а також підходів до її розрахунку.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності поняття «економічна ефективність» та аналіз основних методик її оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничий процес на підприємстві здійснюється за чіткої взаємодії основних чинників, а саме робочої сили, предметів праці та її засобів. Використовуючи наявні на підприємстві засоби виробництва, працівники виробляють матеріальні блага або надають виробничі та побутові послуги. Це означає, що отримання бажаного результату передбачає наявність певної сукупності витрат.

Отже, поняття «ефективність» на рівні підприємства можна охарактеризувати як відношення величини отриманого результату до затраченої кількості матеріальних або фінансових ресурсів для його досягнення.

Виробнича ефективність як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результаті виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва.

Економічна ефективність відображає кінцевий результат від сукупних вкладень живої праці та засобів виробництва. Взагалі поняття ефективності визначається законом економії робочого часу, що є основою багатства та мірилом витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством [1]. В науковій літературі існують різні визначення поняття «економічна ефективність», які наведені в табл. 1.

На нашу думку, економічну ефективність підприємства можна охарактеризувати як кількісне відображення співвідношення отриманого результату від ведення господарської діяльності за певний період та витрачених ресурсів на ведення цієї діяльності.

Ефективність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання залежить від взаємодії факторів двох середовищ, а саме внутрішнього та зовнішнього.

Зовнішнє середовище підприємства – це фактори та умови, що перебувають поза підприємством та існують незалежно від нього, але мають вплив на його діяльність.

У науковій літературі залежно від характеру впливу фактори зовнішнього середовища поділя-

ють на дві групи факторів, а саме фактори макросередовища та мікросередовища.

Макросередовище підприємства характеризують чинники зовнішнього середовища, які не контролюються підприємством та мають опосередкований вплив на нього.

Мікросередовище підприємства характеризується факторами, які не контролюються підприємством, проте мають безпосередній вплив на успішність його діяльності.

Можна зазначити, що фактори мікросередовища є провідником впливу на підприємство зрушень, які відбуваються в макросередовищі [6].

Структуру макро- та мікросередовищ представлено на рис. 1.

Внутрішнє середовище підприємства характеризується всіма змінними факторами, які існують всередині підприємства.

Відомі американські економісти М. Мескон, Ф. Хедоурі та М. Альберт виділяли у своїх працях п'ять основних факторів внутрішнього середовища підприємства, такі як цілі, структура, завдання, технологія та робочий персонал. Цілі можна охарактеризувати як очікуваний результат, якого намагається досягти група працюючих разом. Структура – це взаємозалежність рівнів управління та видів робіт, за якої можна найбільш ефективно досягти поставлених цілей. Завдання – це види робіт, які потрібно виконати певним способом та у вказаний термін. Технології – це спосіб перетворення вхідних елементів (сировина, обладнання) на вихідні (продукт, послуга). Працівники – це найважливіший змінний фактор підприємства. Його вплив на підприємство залежить від здібностей, досвіду, поведінки, ставлення до роботи, оточення, наявності лідерських якостей [7].

Сукупність усіх перерахованих вище факторів є невід'ємною частиною діяльності підприємства, що формують певну систему, де відсутність будь-якої складової може бути причиною зниження ефективності діяльності, а в подальшому – зниження фінансової стійкості.

Сучасні реалії господарювання диктують свої умови під час вибору методик оцінювання економічної ефективності підприємств. Насамперед

Таблиця 1

Сутність поняття «економічна ефективність»

Автор	Визначення поняття «економічна ефективність»
В. Андрійчук [2]	Відношення отримуваних результатів виробництва, тобто продукції та матеріальних послуг, до витрат праці та засобів виробництва.
Р. Макміллан [3]	Виробництво найкращої або оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільш ефективної комбінації ресурсів.
О. Слюсаренко [4]	Найважливіший показник результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат.
Н. Савенко [5]	Результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення підсумків господарської діяльності та витрат ресурсів.

Рис. 1. Структура впливу макро- та мікросередовищ на підприємство

Джерело: розроблено автором за даними джерела [6]

необхідно, щоби вибрана методика враховувала результати минулих періодів, а також оцінювала вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства на його діяльність. Оцінювання ефективності за будь-яким методом повинна ґрунтуватись на певних критеріях та показниках. Критерії ефективності повинні характеризувати якісну сторону діяльності підприємства та відповідати таким вимогам, як повне відображення результату господарської діяльності та вимірювання рівня поставленої мети.

До економічної ефективності підприємства частіше за все відносять прибутковість, економічне положення на ринку, інноваційність виробництва, якість товарів. З огляду на те, що діяльність підприємства є багатогранною та складною, всі критерії оцінювання пов'язані між собою, як і процеси виробництва. Показники, що відображають стан вищевказаних складових, допомагають визначити кількісну характеристику явища та дають змогу оцінити його стан та динаміку [8].

У світовій практиці найпоширенішими є чотири методи оцінювання впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на діяльність підприємства, а саме SWOT-аналіз, PEST-аналіз, метод «5x5» та метод «Перелік з 4-х питань».

SWOT-аналіз – це аналіз, який проводиться через визначення слабких та сильних сторін підприємства, а також можливостей та загроз, що впливають на підприємство з його зовнішнього оточення.

Такий аналіз дає змогу детально вивчити вплив зовнішнього та внутрішнього середовищ на діяльність підприємства.

Сутність PEST-аналізу полягає у виявленні та оцінюванні впливу факторів макросередовища на результати поточної та майбутньої діяльності підприємства [9].

PEST-аналіз є поглибленим аналізом впливу кожного фактору на діяльність підприємства та визначенням загальної ситуації у зовнішньому середовищі підприємства з подальшим розробленням кроків щодо того, як підприємству досягти найбільшої ефективності за ситуації, що склалась [15].

Метод «5x5» розроблений у 1984 р. М. Месконом [11]. Він базується на п'яти питаннях щодо факторів макроекономічного середовища:

- назвіть п'ять факторів макросередовища, інформацією про які ви володієте;
- назвіть п'ять найнебезпечніших макроекономічних факторів для вибраного підприємства;
- назвіть п'ять факторів конкурентних планів, які вам відомі;

– виберіть п'ять найважливіших факторів для досягнення поставлених цілей;

– виберіть п'ять зовнішніх просторів, які, змінюючись, можуть бути позитивними.

Сутність методу «Перелік з 4-х питань» полягає в тому, що для кожного вибраного макроекономічного фактору, який, на думку керівника підприємства, буде мати найбільш вплив, ставляться чотири питання:

– «Негативно або позитивно цей фактор впливає на підприємство?»;

– «Чи можливим є посилення дії цього фактору, чи можна відслідкувати тенденцію його впливу?»;

– «Наскільки сильно впливає вибраний фактор на підприємство?»;

– «Коли дія цього фактору послабиться (найближчим часом або через деякий час)?» [10].

Усі названі методи оцінювання факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ на діяльність підприємства є досить точними та можуть охопити велику кількість факторів у різних комбінаціях. При цьому вони мають один дуже значний недолік: вони є експертними, а кінцевий результат залежить від досвіду експерта, його незаангажованості.

На наш погляд, узагальнюючим показником, який відображає економічну ефективність діяльності підприємства, є рентабельність. Аналіз рентабельності суб'єкта господарювання здійснюється за допомогою:

– показників рентабельності з використанням витратного підходу;

– показників, що характеризують ефективність використання ресурсів, або ресурсного підходу;

– показників, які характеризують прибутковість продажу [12].

У науковій літературі виділяють такі основні підходи до оцінювання економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання, як цільовий та системний. Цільовий підхід складається з двох етапів. На першому етапі визначається ступінь реалізації визначених цілей, на другому етапі визначається ефективність використання всіх наявних засобів виробництва. Системний підхід також передбачає два етапи. На першому етапі здійснюється пошук необхідних засобів, а на другому етапі визначається ефективність використання наявних засобів [13].

На рис. 2 представлена структура критеріїв оцінювання рівня економічної ефективності, які використовуються за цільового та системного підходів.

В сучасних умовах відсутня єдина, універсальна методика, яка б дала змогу оцінити залежність ефективності діяльності підприємства від потенційних змін зовнішніх та внутрішніх факторів кількісно. Методики SWOT-аналізу, «5x5» – це експертні методики, які можуть допомогти оцінити потенційний вплив факторів діяльності підприємств якісно, а не кількісно.

Наявні розрахункові методики оцінювання ефективності діяльності підприємств характеризують поточний стан діяльності підприємства. Основними показниками тут є рентабельність активів, рентабельність капіталу, рентабельність продаж тощо. Основним недоліком наявних кількісних методик є те, що вони здебільшого базуються на внутрішніх показниках, не надаючи можливості оцінити ефективність діяльності підприємства під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища. Оцінювання економічної ефективності діяльності підприємства має враховувати всі аспекти діяльності підприємства, зокрема кількісні та якісні, аби бути більш достовірним та розкривати реальний стан суб'єкта господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. На сучасному етапі економіка України переживає часи нестабільності основних показників макросередовища і, як наслідок, факторів мікросередовища. Саме тому своєчасне реагування підприємств на зміни в економічній системі є запорукою їх успішної діяльності та зменшення ризиків появи непередбачуваних збитків, а в гіршому випадку – банкрутства. Лише своєчасне та об'єктивне оцінювання впливу зовнішньоекономічних факторів на економічну ефективність суб'єктів господарювання зможе зберегти їх фінансову стійкість, тому доцільно здійснювати комплексний підхід до оцінювання економічної ефективності

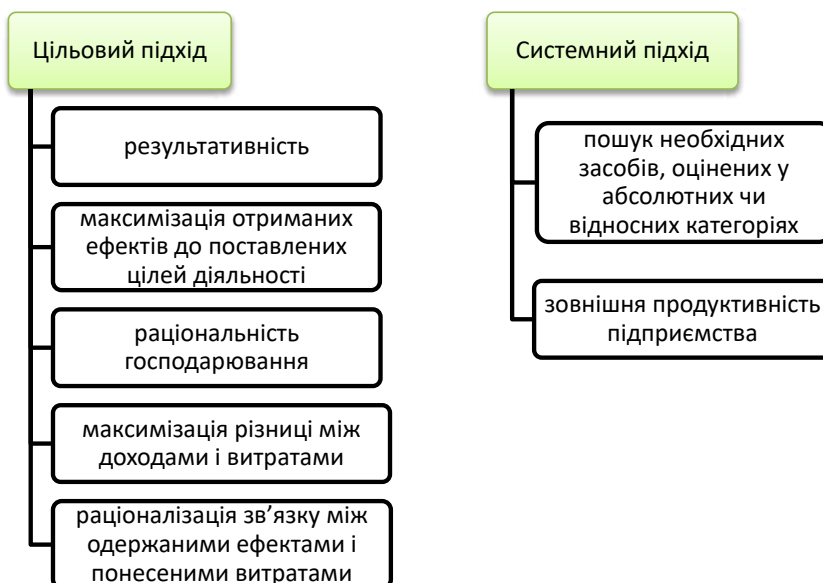

Рис. 2. Критерії оцінювання ефективності підприємства за системним та цільовим підходами

Джерело: розроблено автором за даними джерела [13]

підприємства, який передбачає застосування методик, спрямованих на оцінювання якісних показників експертним методом (SWOT-аналіз, метод «5х5», «Перелік з 4-х питань» тощо), а також методик, які базуються на оцінюванні кількісних показників діяльності підприємства.

Такий підхід до створення нової методики надав би їй більшої достовірності та правдивості результатів оцінювання впливу факторів зовнішнього середовища на ефективність діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білецька К. Сутність категорії «Економічна ефективність виробництва». *Вісник ХНТУСГ*. 2014. Вип. 150. С. 74–81.
2. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
3. Макмиллан Р. Економікс. Москва : ПРИОР, 1998. 384 с.
4. Наконечний В., Огородніков Д., Слюсаренко О. Словник підприємця. Київ : РВ ПС України НАН України, 1999. 207 с.
5. Савенко Н. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. *Інноваційна економіка*. 2009. Вип. 2. С. 153–162.
6. Дзюбик С., Ривак О. Основні економічні теорії : навчальний посібник. Київ : Знання, 2014. 423 с.
7. Осовська Г. Основи менеджменту : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 664 с.
8. Пилипенко С. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. Вип. 10. С. 452–456.
9. Большенко С., Горелов Д. Стратегія підприємства : навчально-методичний посібник. Харків : ХНАДУ, 2011. 133 с.
10. Березін О., Безпарточний М. Стратегія підприємства : навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2010. 224 с.
11. Полінкевич О., Нижник В. Методи оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на бізнес-процеси промислових підприємств. *Економічні науки*. 2012. Вип. 9. С. 334–345.
12. Синіговець О. Сучасні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємств. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. 2010. Вип. 58. С. 8–13.
13. Кудренко Н. Теоретико-методичні підходи щодо оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2014. Вип. 24. С. 61–67.
14. Мочерний С. Економічна теорія : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 640 с.
15. Фатенок-Ткачук А., Харчук М. Методичні основи аналізу зовнішнього середовища підприємств птахівництва. *Ефективна економіка*. 2015. Вип. 12.

REFERENCES:

1. Bilets'ka K. (2014) Sutnist' katehoriyi "Ekonomiczna efektyvnist' vyrobnytstva" [The essence of the cat-

egory "Economic efficiency of production"]. *Visnyk KhNTUSH*, vol. 150, pp. 74–81 (in Ukrainian).

2. Andriyuchuk V. (2005) *Efektyvnist' diyal'nosti ahrarynykh pidpryyemstv: teoriya, metodyka, praktyka, analiz : monohrafiya*. [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, practice, analysis : monograph]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).

3. Makmillan R. (1998) *Ekonomiks* [Economics]. Moskva : PRYOR.

4. Nakonechnyy V., Ohorodnikov D., Slyusarenko O. (1999) *Slovnyk pidpryyemtsya*. [Entrepreneur's dictionary]. Kyiv : RV PS Ukrayiny NAN Ukrayiny (in Ukrainian).

5. Savenko N. (2009) *Ekonomichna sutnist' efektyvnosti vyrobnytstva pidpryyemstva i analiz pidkhodiv do yiyi vyznachennya*. [The economic essence of the enterprise's production efficiency and the analysis of approaches to its definition]. *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 2, pp. 153–162 (in Ukrainian).

6. Dzyubyk S., Ryvak O. (2014) *Osnovy ekonomichni teoriiy : navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of economic theory : tutorial]. Kyiv : Znannya (in Ukrainian).

7. Osovs'ka H. (2003) *Osnovy menedzhmentu : navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of management : tutorial]. Kyiv : Kondor (in Ukrainian).

8. Pylypenko S. (2016) *Teoretychni zasady otsinky efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva* [Theoretical foundations of an estimation of efficiency of activity of the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy*, vol. 10, pp. 452–456 (in Ukrainian).

9. Bol'shenko S., Horyelov D. (2011) *Stratehiya pidpryyemstva : navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Enterprise strategy : tutorial manual]. Kharkiv : KhNADU (in Ukrainian).

10. Berezin O., Bezpartochnyy M. (2010) *Stratehiya pidpryyemstva : navchal'nyy posibnyk* [Enterprise strategy : tutorial]. Kyiv : Lira-K (in Ukrainian).

11. Polinkevych O., Nyzhnyk V. (2012) *Metody otsinky vplyvu faktoriv zovnishn'oho seredovyscha na biznes-protsesy promyslovykh pidpryyemstv* [Methods of estimating the influence of environmental factors on business processes of industrial enterprises]. *Ekonomichni nauky*, vol. 9, pp. 334–345 (in Ukrainian).

12. Synihovets' O. (2010) *Suchasni pidkhody do otsinky efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv* [Modern approaches to assessing the effectiveness of enterprises]. *Vestnyk Nats. tekhn. un-ta "KhPY"*, vol. 58, pp. 8–13 (in Ukrainian).

13. Kudrenko N. (2014) *Teoretyko-metodychni pidkhody shchodo otsinyuvannya ekonomichnoyi efektyvnosti funktsionuvannya pidpryyemstv* [Theoretical and methodical approaches to assessing the economic efficiency of enterprises]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*, vol. 24, pp. 61–67 (in Ukrainian).

14. Mochernyy S. (2009) *Ekonomichna teoriya : navch. posibnyk* [Economic theory : tutorial]. Kyiv : VTS "Akademiya" (in Ukrainian).

15. Fatenok-Tkachuk A., Kharchuk M. (2015) *Metodychni osnovy analizu zovnishn'oho seredovyscha pidpryyemstv ptakhivnytstva* [Methodical bases of the analysis of the environment of poultry enterprises]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 12 (in Ukrainian).